

**ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАР
ПЕРСОНАЛИИ
PERSONALITY**

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 13.71.09

ӘӨЖ/УДК/ UDC: 930:001.89

<https://doi.org/10.51889/2959-6017.2026.90.3.031>

Н.К. Алпысбаева¹, Ә. Х. Мұстафина^{2}, Ж.Ә. Макатова³*

¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Алматы, Қазақстан Республикасы*
E-mail: Nursipa.Alpysbaeva@kaznu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-3769-1613>

^{2*} *ҚР Президентінің Архиві директоры, Астана, Қазақстан Республикасы)*
*E-mail: kuad@bk.ru. *Корреспондент автор*
<https://orcid.org/0000-0002-5732-8790>

³ *Қазақстан Республикасы Президентінің Архивінің аға сарапшысы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы, Қазақстан Республикасы*
E-mail: makatova@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-7635-8316>

**МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ Б.Р. РАМАЗАНОВАНЫҢ
ҚАЗАҚСТАН АРХИВ ІСІНІҢ ДАМУЫНА ҚОСҚАН ҮЛЕСІ**

Аңдатпа

Мақала XX ғасырдың екінші жартысындағы танымал тұлғалардың бірі, мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым, философия ғылымдарының кандидаты Бижамал Рамазанованың өмір жолын, қоғамдық-саяси қызметін зерттеуге арналған. 1963 жылы ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Президиумы-ның хатшысы болып сайланды, Дінмұхамед Қонаев, Шахмардан Есенов және Ғабит Мүсірепов сияқты көрнекті қайраткерлермен жұмыс істеді. Зерттеудің мақсаттары мен міндеттері – Бижамал Рамазанованың қоғамдық-саяси қызметін, әсіресе оның Қазақстанның архив ісін дамытуға қосқан үлесін жан-жақты зерттеу. Зерттеудің дерек көзін Б. Рамазанованың №Р-997 жеке қорының материалдары, оның естеліктері мен еңбектері құрайды. Жеке текті құжаттармен жұмыс жасауда қолданылатын әдіснамалық тәсілдер: деректанулық талдау, өмірбаяндық (биографиялық), тарихи-антропологиялық және ақпараттық. Нәтижесі. 1975-1982 жылдары Б.Рамазанова Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасын басқарды. Оның тағайындалуымен архив ісінде, атап айтқанда мемлекеттік архив қорының құжаттарын сақтауды қамтамасыз ету, архивтердің материалдық-техникалық базасын нығайту саласында түбегейлі өзгерістер басталды. Отандық архивтану ғылымының қалыптасуы мен дамуына елеулі үлес қосты. Қазақстанда архив ісінің нұсқаулықтарын әзірлеумен және ғылыми зерттеулермен айналысатын аймақтық ғылыми-әістемелік кеңестер құрылды. Тұңғыш рет Б.Р. Рамазанованың жетекшілігімен іс жүргізудің бірыңғай мемлекеттік жүйесін, құжаттаманың біріздендірілген жүйелерін енгізу және республиканың ведомстволық архивтерінде құжаттарды сақтау жағдай-ларын жақсарту бойынша іс-шаралар жүзеге асырылды.

Кілт сөздер: Бижамал Рамазанова, мемлекеттік және қоғам қайраткер, Бас архив басқармасы, архив, архив ісі, депутат, Халықаралық архившілердің конгресі

Н.К. Алтысбаева¹, А.Х. Мустафина^{2*}, Ж.А. Макатова³

^{1*} кандидат исторических наук, профессор
Казахского национального университета им. аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан,
E-mail: Nursipa.Alpysbaeva@kaznu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-3769-1613>

^{2*} директор Архива Президента РК, Астана, Республика Казахстан
E-mail: kuad@bk.ru. * Автор – корреспондент
<https://orcid.org/0000-0002-5732-8790>

³ доктор педагогических наук, профессор, старший эксперт Архива Президента РК,
Алматы, Республика Казахстан
E-mail: makatova@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-7635-8316>

ВКЛАД ГОСУДАРСТВЕННОГО И ОБЩЕСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ Б.Р. РАМАЗАНОВОЙ В РАЗВИТИЕ АРХИВНОГО ДЕЛА КАЗАХСТАНА

Аннотация

Статья посвящена изучению жизненного пути, общественно-политической деятельности об одной из известных личностей второй половины XX века, государственного и общественного деятеля, ученого, кандидата философских наук Бижамал Рамазановой. В 1963 году ее избрали секретарем президиума Верховного совета КазССР, она работала с такими видными деятелями как Динмухамед Кунаев, Шахмардан Есенов и Габит Мусрепов. Цели и задачи исследования – всесторонне изучить общественно-политическую деятельность Бижамал Рамазановой, в особенности ее вклад в развитие архивного дела Казахстана. Источниковую базу исследования составили материалы личного фонда Б. Рамазановой №Р-997, ее воспоминания и труды. Методологические подходы при работе с документами личного происхождения: источниковедческий анализ, биографический, историко-антропологический и информационный. Результаты. 1975-1982 гг. Б. Рамазанова возглавила Главное архивное управление при Совете Министров Казахской ССР. С ее назначением начались радикальные преобразования в архивном деле, в частности в области обеспечения сохранности документов Государственного архивного фонда, укрепление материально-технической базы архивов. Внесла значительный вклад в становление и развитие отечественной архивной науки. Были созданы зональные научно-методические советы, которые занимались научными исследованиями и разработкой методик архивного дела в Казахстане. Впервые под руководством Б.Р. Рамазановой были осуществлены мероприятия по внедрению Единой государственной системы делопроизводства, унифицированных систем документации и улучшению условий хранения документов в ведомственных архивах республики.

Ключевые слова: Бижамал Рамазанова, государственный и общественный деятель, Главное архивное управление, архив, архивное дело, депутат, международный конгресс архивистов.

N.K. Alpysbayeva^{1*}, A.H. Mustafina^{2*}, Zh.A. Makatova³

¹ *Candidate of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Republic of Kazakhstan, E-mail: Nursipa.Alpysbaeva@kaznu.edu.kz
<https://orcid.org/0000-0002-3769-1613>*

^{2*} *Director of the Archive of the President of Kazakhstan, Astana, Republic Of Kazakhstan
E-mail: kuad@bk.ru, * The corresponding author
<https://orcid.org/0000-0002-5732-8790>*

³ *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Expert Archive of the President
of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan
E-mail: zh.makatova@mail.ru
<https://orcid.org/0009-0003-7635-8316>*

THE CONTRIBUTION OF THE STATESWOMAN AND PUBLIC DOER B. RAMAZANOVA TO THE DEVELOPMENT OF ARCHIVAL AFFAIRS IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article examines the life path and socio-political activities of one of the famous personalities of the second half of the twentieth century — stateswoman, public figure, scholar, and Candidate of Philosophical Sciences, Bizhamal Ramazanova. She was elected in 1963

Secretary of the Presidium of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR, where she worked alongside such distinguished figures as Dinmukhamed Kunaev, Shakhmardan Yessenov, and Gabit Musrepov. The purpose of the study is to comprehensively analyze Bizhamal Ramazanova's socio-political activities, with particular emphasis on her contribution to the development of archival affairs in Kazakhstan. The source base of the research includes materials from her personal archival fond No. R-997, as well as her memoirs and scholarly works. The methodological approaches applied in the analysis of documents of source analysis, personal provenance include biographical, historical and anthropological and informational methods. Results. Between 1975 and 1982, B. Ramazanova headed the Main Archival Administration under the Council of Ministers of the Kazakh SSR. Her appointment marked the beginning of substantial transformations in the archival sphere, particularly in the areas of preservation and safeguarding of documents within the State Archival Fund, as well as the strengthening of the material and technical infrastructure of state archives. She made a significant contribution to the formation and development of national archival science. Zonal scientific and methodological councils were established, which conducted research and developed methodological frameworks for archival practice in Kazakhstan. For the first time under her leadership, large-scale measures were implemented to improve records management, introduce the Unified State System of Records Management and standardized documentation systems, and enhance storage conditions in departmental archives throughout the republic.

Keywords: Bizhamal Ramazanova, Stateswoman and Public Doer, General Directorate of Archives, archive, archival affairs, deputy, International Congress of Archivists.

**Мемлекет және қоғам қайраткері Бижамал Рамазанқызы Рамазанова
(21.06.1927 ж.- 08.11.2020 ж.)**

Кіріспе. «Тарихты тұлғалар жасайды» («Ұлы адамдар» теориясы) деген қағида шотланд философы және тарихшысы Томас Карлейлдің (XIX ғасыр) еңбектерімен байланысты, автор «тарихты Ұлы тұлғалардың өмірбаяны» деп тұжырымдады. Бұл қағида өзінің өміршендігін дәлдеп келеді. Қоғамның даму барысын, ондағы орын алған тарихи оқиғаларды жеке тұлғасыз елестету мүмкін емес. Кеңестік жүйе кезеңде қоғамдық және саяси өмірге белсенді атсалысқан Алма Оразбаева, Нағима Арықова, Сара Есова, Нәзипа Құлжанова және т.б. сынды қазақ әйелдері тарихтан белгілі. Олардың ізбасары іспетті тұлғалардың бірі 12 жыл (1963-1975 жж.) Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Президиум хатшысы, VI—VIII шақырылған Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты (1963-1974 жж.), Азия және Африка елдерінің Қазақ ынтымақтастық комитетінің төрайымы (1963-1976 жж.), кейін Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің жанындағы Бас архив басқармасы (1975-1982 жж.) басшысы қызметтерін атқарған Бижамал Рамазанқызы Рамазанова.

Саналы еңбек жолын ауыл мектебінің мұғалім (1941) қызметінен бастап, мемлекет және қоғам қайраткері дәрежесіне дейін көтеріліп, тек республикаға ғана емес Одақ көлемінде де үлкен беделге ие болды. Бижамал Рамазанқызының аянбай еңбек еткен үшін қоғамдық-мемлекеттік қызметінің жоғары бағаланғандығы екі рет Еңбек Қызыл Ту орденімен (1948, 1956) және екі рет "Құрмет Белгісі" орденімен (1966, 1971), Қазақ КСР және КСРО Жоғарғы Президиумының Құрмет грамоталарымен (1966, 1977), кейінірек Қазақстан Республикасының Құрмет Грамотасы (2002), "Парасат" және "Құрмет" (2004) ордендерімен марапатталуынан көрінеді.

Бижамал Рамазанқызы республикада архив ісінің дамуы мен өркендеуіне үлкен үлес қосты. Б. Рамазанова Бас архив басқармасын басқарған кезде архив қорының жинақталуына, архив мекемелерінің материалдық-техникалық базасының нығаюына баса көңіл бөліп, ведомстволық сақтау ісі жолға қойылды, аса бағалы құнды құжаттарды архив қорына жинақталды. Сонымен қатар, оның бастамасымен архив ісіне қатысты аймақтық ғылыми-әдістемелік кеңестер құрылды және архив саласы бойынша әдістемелерді әзірлеуге бар күшін салды. Яғни, осы уақытта дейін Б.Р. Рамазанованың архив саласындағы қызметі отандық архивтану ғылымында арнайы зерттелген жоқ. Оның осы бағытта атқарған қызметінің мол тәжірибесі кейінгі жас буынға үлгі болуға тиіс. Сондықтан, Бижамал Рамазанованың өмірі мен мемлекеттік-қоғамдық қызметін

және шығармашылық мұрасын ғылыми тұрғыдан зерттеу тақырыптың өзектілігінің тағы бір айқын дәлелі.

Материалдар мен әдістер. Жеке текті құжаттармен жұмыс жасауда зерттеудің әдіснамалық тәсілдерін құрайды: деректанулық талдау, биографиялық, тарихи-антропологиялық ақпараттық. Деректанулық талдау әдісі жеке текті құжаттардың түпнұсқалығын бағалауда, оқиғаны объективті көрсету үшін олардың құндылығын анықтауда қолданылады. Өмірбаяндық (биографиялық) тәсіл жеке текті деректермен тікелей байланысты және тұлғаның өмір жолының ерекшеліктерін және оның мемлекеттік және қоғамдық пен шығармашылық қызметін зерттейді. Қазіргі таңда «Ғұмырнама» деген ғылыми бағыт қалыптасты. Яғни, бұл тәсіл тарихи зерттеуде олардың ақпараттық әлеуетін талдау және ашу кезінде маңызды. Тарихи-антропологиялық тәсіл: жеке тұлғаны оның әлеуметтік шеңбері және күнделікті өмірін жеке текті құжаттар негізінде зерттеуге негізделген. Ақпараттық тәсіл жеке текті дереккөздерін тарихи ақпараттың тасымалдаушысы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, олар өткен тарихтың нақты шындығын көрсетеді.

Құрылымдық-функционалдық талдау теорияның ең танымал бөлігі. Яғни, жеке текті құжаттар шығармашылық әрекеттің көрінісі ретінде қарастырылады. Жеке тұлғаның күнделікті өмірін, оның жеке кәсіби мен жеке тәжірибесін, көзқарастарын зерттеуде феноменологиялық тәсіл пайдаланылды.

Зерттеудің деректік негізін Б.Р.Рамазанованың жеке қорындағы құжаттар, естеліктері мен мерзімді баспасөз беттеріндегі мақалалары құрайды. Бижамал Рамазанқызы Рамазанованың құжаттық материалдарын Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архивіне 2000 жылы сыйға тартты. 1982, 1990 және 2001 жылдары жасалған ғылыми-техникалық өңдеуден кейін тізімдеме құрастырылды: №1 тізімдеме (1935-1982 жж.), №1 (тізімдеме жалғасы) (1957-1982 жж.), №1 (тізімдеме жалғасы) (1942-2001 жж.). Яғни, оның мемлекеттік және қоғамдық-саяси қызметтерін айғақтайтын деректер ҚР Орталық мемлекеттік архивінде №Р-997 Б.Р.Рамазанова-ның жеке қорында сақталған. Ғылыми-техникалық өңдеуді жүргізу кезінде істер хронологиялық, номиналды және тақырыптық белгілерге сәйкес жүйеленді. Тізімдеме 8 бөлімнен тұрады: 1) Б.Р. Рамазанованың өмірбаяндық құжаттары; 2) Б.Р. Рамазанованың қолжазбалары; 3) Б.Р. Рамазанованың хат-алмасулары; 4) Б.Р. Рамазанованың сыйлық жазбалары; 5) Б.Р. Рамазанова туралы құжаттар; 6) Б.Р. Рамазанованың бейнелеу құжаттары; 7) Б.Р. Рамазанованың қызығушылық тудыратын мәселелер бойынша жиналған құжаттары; 8) Б.Р. Рамазанованың туыстары туралы құжаттары. Б.Р.Рамазанованың №Р-997 жеке қорындағы құжаттар ғылыми айналымға алғаш рет тартылды. Оның жеке қорында шығармашылық материалдары, баяндамалары, лекциялары, жеке құжаттары, депутаттық қызметі туралы және отбасына қатысты фотоқұжаттары, философия ғылымдарының кандидаты атағын алуына (1970 ж.) орай жинақталған құжаттары, жұбайы Шапағат Әлбазаровқа (еңбек ардагері, майдангер) қатысты мәліметтер, балалары Бауыржан мен Бақытжандардың жазған хаттары, қоғам қайраткерлері мен қаламгерлердің қолаңбалары, т.б. жеке істерге топтастырылған. Еліміздегі архив саласын дамыту бағытында Қызылорда, Арқалық, Целиноград (қазіргі Астана), Зырянов мемлекеттік архивтерін салу, Руднев аудандық архив филиалына орын бөлу, архивтегі оқу залдары мен қызмет бөлмелерін жабдықтау, газет, журнал редакцияларына жарияланған суреттердің фототекасын жасау, мемлекеттік сақтауға өткізу туралы т.б. толып жатқан қызмет мәселелеріне байланысты ұсыныс, пікір, сұраныстар №997 – қор, 1 тізімдеме, 453 істе сақталған. Сондай-ақ, қоғамдық қызметтеріне байланысты құжаттар жинақталған.

Дереккөзінің келесі тобын Б. Рамазанованың естеліктері мен еңбектері құрайды [1-6]. Оның шығармашылық мұрасына қатысты шынайы ғылыми баға беру қайраткер өмір сүрген тарихи кезеңнің тыныс-тіршілігін терең түсінуге ықпал етері сөзсіз. Зерттеу барысында салыстырмалы талдау, аналитикалық және қорыту әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Мемлекет және қоғам қайраткері Б. Рамазанованың өмірі, қоғамдық-саяси қызметі және шығармашылық мұрасы ғылыми тұрғыдан арнайы зерттеу нысанына алынып қарастырылған емес. Б. Рамазанованың қоғамдық-саяси, мемлекеттік және архив саласындағы қызметтері мерзімді басылымдарда жарық көрді.

Б.Рамазанқызын мемлекеттік және қоғам қайраткері ретінде таныту мен кеңірек насихаттауға бағытталған жариялымдардың басым көпшілігі мерейтойларға арналды. Қайраткер Б.Рамазанованың азаматтық болмысы мен қоғамдық-саяси, мемлекеттік қызметіне арналған еңбектер қатарында М. Есенәлиев [7, 3 б.], Ә. Әбіласан [8, 3 б.], Х. Әміренов [9, 10 б.], А.Сеитова [10, 73 б.], А. Баратқызы [11, 3 б.], А. Аханбайқызы [12, 4 б.], Т. Алдабергенқызы [13, 11 б.] мақалаларын ерекше атауға болады.

Б. Рамазанованың архив ісіне қосқан үлесі А. Аққалидың мақаласында жан-жақты талданды [14, 4 б.]. Ал, В. Чупров өзінің мақаласында Б. Рамазанова Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасын басқарған кезде мемлекеттік архив қорының құжаттарын сақтау және сақтауды қамтамасыз ету саласында түбегейлі өзгерістер басталды, ол кезде төмен деңгейде болған мемлекеттік архивтердің материалдық-техникалық базасын нығайту қолға алынды. Б. Рамазанованың көмегімен алғаш рет микрофильмдеу және аса құнды құжаттардың сақтандыру қорын құру үшін импорттық жабдық орнатылды, оған қол жеткізу ол кезде өте қиын болды, валюта қатаң шектеулі мөлшерде бөлінді, ал архивтер үшін бұл қол жетімді емес еді - деп еске алды В. Чупров [15].

Б.Р. Рамазанованың мемлекеттік және депутаттық қызметіне баға берген оның замандасы С.Үмбетов, оның жеке қасиеттері туралы былай жазады: «Жеке өмірде, мансаптық өсуде де қиын жолдан өтіп, Бижамал апай адам табиғатының басты құндылықтарын – таза, пәк жанды, мінсіз адалдықты және адамдарға деген үлкен риясыз сүйіспеншілікті сақтап қалды. Өкінішке орай, қазір бәрімізде осындай қасиеттер жиынтығы жетіспейді. Ұлы адамдар кетеді, олармен бірге үлкен құндылықтар да кетеді. Бижамал Рамазанованы жастар үлгі тұтады, осындай тұлғаға қарап үйренеді және оны құрметтейді деген сенімдемін». Оның тағдыры-адам даналығының, азаматтық патриотизмнің және жоғары интеллекттің жарқын өнегесі. Мұндай әйелдерді ұлттың анасы деп атайды. Сондай-ақ, ол архивтердің жұмысын жоғары деңгейге қойып, оның маңыздылығын заңнамалық негізде көтерді [16].

Б.Рамазановамен бірге жұмыс жасаған қызметкер М. Шаймерденова еске алады: «Мен тарихшы ретінде бақыттымын, еңбек жолым Қазақстанның Министрлер Кабинеті жанындағы Бас архив басқармасының басшысы Бижамал Рамазановамен басталды. Ол бізді Одақтың орталық қалаларына оқуға, біліктілікті арттыру курстарына жіберді, Қазақстанның жоғары оқу орындары мен Мәскеу тарих-архив институтына түсу үшін ұсыныстар берді. Оның қолдауымен көпшілігіміз осы бірегей институтта екінші жоғары білім алдық... Мен Орталық мемлекеттік архивінің жанынан өткен сайын, барлық еңбек жолынан өткен кезім (архивариустан бастап археограф қызметіне дейін) еске түседі, әсіресе Бижамал Рамазанқызы архив ғимараттын қайта қалпына келтіруге көп үлесін қосты, ғимараттың ішінде және сыртында сапалы жөндеу жұмыстары жасалды. Мұның бәрі архивтің маңыздылығын арттырып, қызметкерлерді қуантты» [17]. Қазақстанның архив ісінің дамуына Б. Рамазанова өз септігін тигізді.

Ал, Е. Грибанова өзінің мақаласында Б. Рамазанованың естелігіне археографиялық тұрғыда баға берді. Автор естеліктің құрылымын тақырыптық белгілер бойынша талдайды, атап айтсақ, Ұлы отан соғысы, Партиялық-кеңестік номенклатура қайраткерлері, шығармашылық және ғылыми зиялы қауым, тәркілеу, ұжымдастыру, аштық, тың игеру, тіл. 82 партиялық және мемлекеттік қайраткерлер, Ұлы Отан соғысының батырлары, ғалымар, әдебиеттанушылар туралы қарастырылады. Автор Бижамал Рамазанова өзінің оқырмандарына оның адамдарға құрметі, оларға көмектесуге деген ұмтылысы туыстық байланыстарға емес, олардың кәсібилігіне негізделгенін еске салады [18, 74 б.]. Бижамал Рамазанова жоғары лауазымда қызметте жүрсе де ізеттілікті, шыншыл, мейірбан, ең асыл адамгершілік қасиеттерін жоғалтпағанын байқаймыз.

Бижамал Рамазанқызының мемуары туралы, оның естелігіндегі Рақымжан Қошқарбаевтың батылдығы Е.В. Чиликованың мақаласында зерделенеді [19, 146 б.].

Сонымен, Б. Рамазанова жөнінде танымдық сипаттағы мақалалар республикалық, облыстық мерзімді басылымдарда жарияланып, онда қайраткердің қоғамдық-мемлекеттік қызметінің әрбір кезеңдерінен толымды ақпараттар береді.

Белгілі қоғам қайраткері Бижамал Рамазанқызына қатысты жеке архив қорындағы құжаттарды, естеліктерге талдау жасағанда оның қоғамдық, ұйымдастырушылық және шығармашылық қызметін жан-жақты саралаған, ғылыми тұрғыда баға берген арнайы зерттеулердің жоқтың қасы. Сондықтан, Б. Рамазанованың мемлекет және қоғам қайраткер ретінде, архив саласына қосқан үлесі, оның ғылыми-шығармашылық мұрасы әлі де болса толық және тереңірек зерттеуді қажет етеді.

Бижамал Рамазанқызы Рамазанова 1927 жылдың 21 маусымында Талдықорған облысы, Ақсу ауданының Қызылағаш ауылында шаруа жанұясында дүниеге келді. Оның өз қолымен 1948 жылы 13 қаңтарда жазған өмірбаянында былай көрсетеді: «Әкесі Есіркепов Рамазан шаруамен айналысты, 1929 жылдан Ақсу ауданы Қызыл-ағаш ауылында колхозшысы, 1934 жылдан 1941 жылға дейін Қоғалы ауданы Киров совхозында жұмысшысы болып жұмыс атқарды. Анасы Есіркепова Вазепа үй шаруасымен айналысты» [20, 1-2-пп.].

Бижамал Рамазанқызы өзінің әкесі Есіркепұлы Рамазан туралы «Әкем Есіркепұлы Рамазан орысша, арабша сауатты, көзі ашық кісі болды. Көп балалы отбасында дүниеге келсе де, ақ пен қызылдың соғысында 1922-26 жылдары Ақсу ауданының Қызылағаш өңірінде бауырларынан айырылып, тұл болып қалады. Өзінің айтуынша, Қапалда қызметте жүріп, аман қалса керек. Өзі ата-анадан жалғыз болды, мен де оның жалғыз тұяғы едім. Қасынан бір елі қалдырмайтынды. Шалғы да шалдым, орақ та ордым, шеге де қағып, ат та ерттедім. Аттың құлағында ойнайтынды марқұм, мен де ат жалында өстім десем артық емес. Өздері жасы ұлғайған кездерінде өмірге келсем керек, содан да болар, өмірбақи елім-жұртым, ата-бабам қалды демеді, мен қайда барсам да бірге көшіп жүрді», - деп өз ойымен бөліседі [13, 11 б].

1942 жылы 28-гвардияшылар атындағы Шанхай орта мектебін аяқтап [21, 10-п.] осы жылы Алматы облысы, Еңбекші қазақ ауданына қарасты Түрген педагогикалық училищесінің 2 айлық курсына оқуға қабылданды [22, 2-п.]. 1942 жылдың қыркүйек айынан 1945 жылдың сәуір айына дейін Шанхай орта мектебінде, одан кейін 1945 жылдың маусым айына дейін Гвардия ауданының Қаракемір орта мектебінде мұғалімдік қызмет атқарды. 1945 жылы Б. Рамазанова Талдықорған облыстық комсомол комитетінің нұсқаушысы болып тағайындалды. 1947 жылы Кеңес Одағының Коммунистік партиясы қатарына қабылданды. 1948 жылы Қазақстанның Лениндік Коммунистік жастар одағының (ЛКЖО) ІҮ съезінде Орталық Тексеру комиссиясының мүшесі болып сайланды. Б.Рамазанованың өміріндегі елеулі оқиғалардың бірі 1948 жылы Талдықорған облысы, Қаратал аудандық комсомол комитетінің бірінші хатшысы қызметінде жүргенде 21 жасында Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталуы [15].

1950 жылы Талдықорған қалалық атқару комитеті төрағасының орынбасары, 1951-1954 жылдары ЛКЖО-ның кадр бойынша Талдықорған облыстық комитетінің хатшысы қызметтерін атқарды. Осы жұмыспен қатар, ол жоғары білім алды, 1955 жылы Алматы қаласындағы мұғалімдер институтын сырттай, ал 1959 жылы Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтын сырттай бітірді [15].

Бижамал Рамазанқызының қоғамдық-саяси көзқарастарының шыңдалуына партиялық қызметі үлкен ықпал етті. 1953 жылдан бастап Қазақстан ЛКЖО ОК мүшесі болып сайланды. 1953-1954 жылдары Мәскеудегі Орталық комсомол мектебінде оқиды, 1954-1957 жылдары Қазақстан ЛКЖО Талдықорған облыстық комитетінің бірінші хатшысы болып жұмыс істейді [23, 7-п.]. 1955-1959 жылдары Талдықорған облыстық еңбекші депутаттар Кеңесінің депутаты, облыстық еңбекші депутаттар кеңесі атқару комитеті төрағасының орынбасары болып қызмет етті [24, 7-п.].

Бижамал Рамазанова жақсы ұйымдастырушылық, іскерлік қабілеттерін және өзін принципті қызметкер ретінде көрсете алды, осындай қасиеттері үшін оны Алматы қаласына жіберді. 1959 жылы Алматы жоғары партия мектебінің тыңдаушысы. Оны аяқтаған соң Алматы облыстық партия комитеті бюросының мүшесі болып сайланды. 1963 жылы № 35 Қаратал сайлау округінің еңбекшілері оны Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесіне депутаттыққа кандидатурасын ұсынады, наурыз айында Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты, 1963 жылы 6 наурызда

республиканың Жоғарғы Кеңесінің бірінші сессиясында Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Президиум хатшысы болып тағайындалды [25]. 1975 жылға дейін осы қызметі атқарды. 1963, 1967, 1971 жылдары Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып бірнеше рет сайланды. 1966-1972 жылдары республика Коммунистік партиясының ОК тексеру комиссиясының мүшесі. 1970 жылы Б.Р. Рамазанова философия ғылымдарының дәрежесін алу үшін кандидаттық диссертациясын сәтті қорғады. 1973 жылы КОКП ОК жанындағы Жоғары партия мектебінде оқыды. 1975-1982 жылдары-Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасының басшысы болып қызмет атқарды. Жауапты лауазымдарды атқара келе, Бижамал Рамазанқызы қарапайым және ашық тұлға ретінде қала берді, көптеген қатардағы азаматтарға өз қолдауын көрсетті [15].

Бижамал Рамазанова қоғамдық қызметтерге белсенді атсалысты. 1966 жылдан бастап кеңестік әйелдер комитетінің мүшесі, 1963-1976 жылдары Азия және Африка елдерінің қазақ ынтымақтастық комитетінің төрағасы болып қызмет етті. Мемлекет тарапынан Бижамал Рамазанқызының қоғамдық-мемлекеттік қызметі жоғары бағаланды. Алайда сіңірген еңбектеріне қарамастан зейнеткерлікке шыққанан кейін (1982 ж.) белсенділік танытып, Мәдениет қызметкерлерінің біліктілігін арттыру институтында, Алматы құрылыс-жол институтында оқытушы болып қызмет атқарды. Сонымен қатар, түрлі қоғамдық комиссияларды басқарды, Алматы қалалық соғыс және еңбек ардагерлері кеңесі төралқасының мүшесі болды. 2020 жылы 93 жасында дүниеден озды.

Бижамал Рамазанқызы 1975-1982 жылдар аралығында Бас архив басқармасын басқарған кезінде архив ісі де түбегейлі өзгерістерге ұшырады.

Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің 1978 жылдың 6 қаңтардағы №9 «Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің жанындағы Бас архив басқармасының орталық аппаратының штаттық бірлігі және құрылымы туралы» қаулысында басқарма басшысы Қаржы министрлігімен келісе отырып, орталық аппараттың 39 штаттық бірлігін бекітті. Басқарма құрамында басқарма басшысының орынбасары және алқаның 7 мүшесі болды. Аталған қаулының қосымшасында Бас архив басқармасының орталық аппаратының құрылымдық бөлімшелері көрсетілді:

- 1) Ұйымдастыру бөлімі.
- 2) Ғылыми-зерттеу және әдістемелік жұмыстар бөлімі.
- 3) Жинақтау, іс жүргізу және ведомстволық архивтер бөлімі.
- 4) Құжаттарды ғылыми пайдалану және ақпараттық бөлімі.
- 5) Екінші бөлім.
- 6) Қаржы және жоспарлау бөлімі.
- 7) Құрылыс және шаруашылық бөлімі [26, 185 б].

Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасының міндеттері:

- Қазақ КСР министрліктері мен ведомстволық архивтердің құжаттық материалдарын сақтау бойынша іс-шараларын жүзеге асырады;
- мемлекеттік архив қорына құжаттарын қабылдауға тапсыратын республикадағы мекемелер, ұйымдар мен кәсіпорындардың санаттарын анықтайды;
- мекемелер, ұйымдар мен кәсіпорындардың архив және іс жүргізу қызметтерінде міндетті түрде пайдалануға тиісті ережі, нұсқаулықтар, әдістемелік құралдарын әзірлейді және басып шығарады;
- Республикадағы архив мекемелерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарына басшылық жасайды;
- құжаттардың ғылыми және тәжірибелік құндылықтарына сараптамалық өлшемшарттарын анықтайды;
- ережеге сай құжаттарды анықтау және пайдалануды ұйымдастырады;
- архив ісі мен іс жүргізу теориясы және тәжірибесіне қатысты ғылыми-тәжірибелік конференциялар, семинарлар мен кеңестер өткізеді;
- Одақтас республикалардағы архивтік және ғылыми мекемелермен байланыс орнатады;
- Халықаралық архив Кеңесінің және халықаралық ұйымдар жұмысына қатысады [27, 5-п].

Бас архив басқармасы өзінің қызметі бабында республикадағы архивтік құжаттардың сақталуын, жинақталуын, архив мекемелерінің жұмыстарын бір жүйеге келтіруде көптеген жұмыстар атқарды. Басқарма басшысы мемлекеттік архив қоры құжаттарын сақталуын қамтамасыз ету, мемлекеттік архивтердің материалдық-техникалық базасын нығайтуға барлық күшін салды.

1976 жылы 24 ақпанда өткен Қазақстан Коммунистік партиясының XIV съезі жұмысының қорытынды есебіне арналған Бас архив басқармасының жабық партиялық жиналысында Б.Рамазанованың жетекшілігімен республикада архив ісін дамыту жөнінде бірқатар ұйымдастырушылық және тәжірибелік іс-шараларын өткізгендігін мынандай ақпараттардан көреміз. Мысалы, 412 мың істің тізімдемесін жетілдіріп, жалпы іс жүргізу және жеке текті құжаттардың каталогын жасауда – 55 мың іс, 157 мың карточка әзірленді, оның ішінде киноқұжаттарға – 15 мың, фото-құжаттарға – 50 мың, фоноқұжаттарға – 7 мың карточкалар жасау ісі қолға алынғандығы баяндалды [28, 13-п].

1976 жылы 31 – наурызында Бас архив басқармасының басшысы Б.Р.Рамазанова Қазақстан Компартиясының бірінші хатшысы Д.А.Қонаевқа жолдаған қызметтік хатында республика архивтерінің қорында 4 млн. астам құжаттардың жинақталғандығын, 12 мың мекеме, ұйым және кәсіпорындар жыл сайын мемлекеттік сақтауға 180-200 мың бірлік іс, 5 мың фотоқұжат, 160 мың кинотаспа деректер тапсырылатындығын баяндай келе, мемлекеттік архивтердің кезек күттірмейтін аса маңызды проблемаларын, олардың шешудің тиімді жолдарын көрсете келе, оны жүзеге асыру үшін қолдау, көмек қажеттігін айтты. Мәселен, кинотаспалар, дыбыс жазбалары, фотонегативтер – өзіндік сақтау ережелері бар мұралар. Мұның үстіне олар әр түрлі химиялық тәсілдермен жүйелі түрде өңдеуден өткізіліп, жаңартылып тұруы керек. Осыған байланысты аталмыш құжаттар түрлерін сақтауға лайықталған орын, арнайы ғимарат бөлу, тез жанатын үлдірлердегі (пленка) мұраларды «Қазақфильм» киностудиясы арқылы отқа төзімді үлдірлерге көшіру, өшуге айналған мәтіндерді қалпына келтіретін электрографикалық «Ксерокс-100» ағылшын аппаратын, «Раймайор – 312» ротопринтін алу т.б. мәселелері жөнінен көмек көрсету сұралды [29, 73-п.].

Сонымен қатар, Б. Рамазанова партияның XXVI съезі шешімдері аясында жасаған баяндамасында архивтердің материалдық-техникалық жабдықталуы заман талабына сай келмейтініне, төмен жағдайда тұрғанына көзін жеткізіп, оның шешу жолдарын ұсынды:

– Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалар архивіне жаңа ғимарат салу (оны салу үшін 450-500 мың рубль қаражат бөліну керек);

– Алматы облысының мемлекеттік архивін басқа жерге көшіру немесе жаңа ғимарат салу;

– Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалар архиві қорында сақталған 260 мың метр киноқұжаттар жанғыш негізде болғандықтан, оларды жанбайтын негізге көшірмелеу жұмыстарын 4-5 жылдың көлемінде «Кинофильм» киностудиясында іске асыру. Бұл киноүлдірлер қазақ халқының 1921-1960 жылдар аралығындағы тарихи оқиғалар туралы аса құнды дереккөздері болып табылады.

– Алматы, Орал, Жезқазған, Талдықорған облыстарының мемлекеттік архивтерінің 20-дан астам филиалдарының ғимараттары құжаттарды сақтау үшін жарамсыз, сондықтан да жоғарыда аталған 4 облысқа және 6 филиалға (Алексеевка, Сарқанд, Урицкий, Фурманов, Шар, Шу) ғимарат салуды алдағы бесжылдық жоспарына енгізу [30, 1-3-пп.).

Осы ұсыныстар Орталық комитетінің бюросында арнайы қаралды. Республиканың Бас архив басқармасына Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің хатшысы С.Имашев, Мемлекеттік жоспарлау комитетінің төрағасы С.Такежанов, Қаржы министрі Р.Байсейітов қол қойған жауап хат 5 мамыр күні жіберілді [31, 3-п.]. Бижамаз Рамазанқызының іскерлігінің арқасында архивтер техникалық жабдықтармен қамтамасыз етілді. Ол туралы архив қызметкері М. Шаймерденова былай еске алады: «80-шы жылдары республикада бірінші болып «Ксерокс» импорттық көшіру-көбейту аппараты келіп түсті. Оған дейін құжаттарды фотографиялық және микрофильмдеу тәсілдерімен көшірдік. Бұл үрдіс, әсіресе техникалықпен конструкторлық

құжаттаманы калькаға қолмен ауыстырғанда және көшіру арқылы көбейту керек болған кезде өте ұзақ уақытты алатын. Сонымен қатар, жұмыс рәсімі өте күрделі және ыңғайсыз болды. Есімде, өз құжаттарын сапалы және көп шығару үшін архивке партияның орталық комитеті және министрлер кеңесі өтініш білдіретін» [17].

Ол басшылық жасаған кезеңде қысқа мерзім ішінде Целиноград, Маңғышлақ, Қызылорда облыстары архивтерінің ғимараты пайдалануға берілді, Шымкент мемлекеттік архивінің жаңа ғимаратының құрылысы басталды, сондай-ақ Шығыс Қазақстан және Шымкент облыстарында мемлекеттік архивтерінің 3 филиалының архив қоймалары салынды.

Бижамам Рамазанова әрқашан бірегей құжаттардың сақталуына баса көңіл бөлді, нәтижесінде Мәскеу мен Новосібір комбинаттарымен шартқа қол қойылды, осыған сай XIX ғасырдың 20-жылдарындағы сирек кездесетін тарихи құжаттар жанбайтын негізге аударыла бастады: нитронегіздегі кинофото құжаттармен дыбыс жазбалар триацетат үлдіріне ауыстырылды. Нитронегіздегі құжаттарды жойылды, себебі, олар өрттің шығу көзі ретінде қауіп төндірді [17]. Сондай-ақ, оның қолдауымен сол кездері тапшыл болған микрофильмдеу және аса құнды құжаттардың сақтандыру қорын құру үшін импорттық жабдықтар орнатылды, осы салаға бөлінетін қаржы да қатаң әрі шектелген мөлшерде бөлініп отырды, ал архивтер үшін бұл қол жетімді емес еді [15]. Осыған қарамастан өзінің қайратты мінезімен, еңбекорлығымен мәселенің тиімді шешілу жолдарын тапты.

«Біздер мәдени игіліктердің мұрагеріміз» атты радиохабарға арнап берген сұхбатында «Республикада 15 мемлекеттік архивінің ғимараттары жаңадан салынды. Мемлекеттік архив жүйесін техникалық аспаптармен қамтамасыз ету ісі, атап айтқанда, құжаттарды қалпына келтіре алатын ғылыми негіздегі лабораторияның жұмысы жақсарды. Киноүлдірлер үшін магниттік қондырғыштар, фильм қарайтын аспаптар, құжаттарды қағаздан шағын таспаларға түсіретін және олардың ұзақ жыл сақтауын қамтамасыз ететін аппаратуралар алынды [32, 1-п.].

Құжаттарды сақтау мақсатында мұқабалау жұмыстары жүргізілді. Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің баспасы, газет-журнал типографиялары, жергілікті типографиялардың көмегімен 50 мыңға жуық құжаттарды сақтайтын қораптар жасалды. Республика бойынша 500 мың бірлік іс мұқабаланып түптелген қораптарға салынып сақталды. Алдағы жылдармен салыстырғанда 240 мың бірлік іске артық жасақталды. Бас архив басқармасы архив қоры құжаттарының сақтық көшірмелерін сақтаудың оңтайлы шараларын қарастыру мақсатында қаражат бөлу мәселесін шешіп, 50 мың металл қорапқа тапсырыс берді. Қораптарға барлық сақтық көшірмелерімен қатар, 1982-1990 жылдарға арналған құжаттарды сақтау жоспарланды [33, 20-п.].

Архивтерді фотоқұжаттармен толықтыру мәселесі де назардан тыс қалған жоқ. Бижамам Рамазанова құжаттардың бұл категориясы, негізінен, газет, журнал редакцияларында жасалатынын, бірақ фототекалар бойынша жұмыс жүргізу үрдісі қалыптаспағандықтан көбінесе фототілшілер қолында қалатындығын, сондықтан мемлекеттік архивтердің негативтерді іріктеп ала алмайтынын айта келіп, осы мәселеге байланысты газет, журнал редакцияларына жарияланған суреттердің фототекасын жасау, кейін оларды мемлекеттік сақтауға өткізу туралы нұсқау-ұсыныс жасайды [34, 9-10-пп.].

1979 жылы өткен Қазақ КСР Бас архив басқармасының кеңейтілген алқалық мәжілісіне Қазақстан Компартиясының Орталық Комитетінің ғылым және оқу орындары бөлімінің меңгерушісі С.О. Жандосов, орынбасары С.Т. Темірбеков, КСРО Бас архив басқармасы басшысының орынбасары Ф.М. Ваганов, Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің ғылыми бөлімінің референті Л.Б. Шарипова және орталық, облыстық архивтердің ғылыми қызметкерлері қатысты. Алқалық мәжілісте Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Бас архив басқармасының игі істерінің бірі тарихи құжаттарды сақтауға ерекше көңіл бөлініп отырғандығы және оның айғағы ретінде бірнеше облыстық мемлекеттік архив мекемелері үшін арнайы ғимараттардың салынғандығы айтылды. Архивтерге 450 мың іс, оның ішінде 3-4 мың киноқұжаттар, 21,9 мың фотоқұжаттар, 1,2 мың фоноқұжаттар, 15,5 мың ғылыми-техникалық құжаттар келіп түсті. 1975-

1978 жылдары, яғни 3 жылда 1258 мақалалар баспасөз бетінде жарық көрсе, 545 радио, 197 телехабарлар, 107 фотоқұжаттық көрме ұйымдастырылды, 35 плакат, альбом, буклет, брошюрлар дайындалды. Осы кезеңде мемлекеттік архивтердегі оқу залдарында 502 мың зерттеушілер ғылыми жұмыстармен айналысты [35, 89-п.]. Демек, Б.Р.Рамазанованың қажырлы еңбегінің нәтижелері.

Бижаамал Рамазанқызы отандық архивтану ғылымының дамуына да өзінің септігін тигізді. Архив мекемелерінің ғылыми-зерттеу және әдістемелік жұмыстарын одан әрі жетілдіру мақсатында Бүкілодақтық құжаттану және архив ісінің ғылыми-зерттеу институтымен, КСРО Орталық мемлекеттік Халық шаруашылығы архиві, Орталық мемлекеттік қазан революциясы архивтерімен тығыз қарым-қатынас орнатылды. Мекемелердегі құжаттарды реттеу барысында мемлекеттік маңызы бар түрлі-түсті металлургия, геология, теміржол, көлік туралы мұраларды сала бойынша сақтауды қолға алды. Осындай жұмыстардың нәтижесінде «История государственных учреждений КазССР (1920-1936 гг.)» [36] атты 17 баспа табақ анықтамалық 500 данамен жарық көрді.

1976 жылы Б.Рамазанова Вашингтонда өткен Халықаралық архившілердің конгресінің делегаты болса, 1980 жылы Лондондағы кезекті 9-шы Халықаралық архившілердің конгресінде баяндама жасады, Кеңес одағынан баяндама жасаған тек екі республика болды [37, 122-п.]. Архив ісінің мәселелеріне арналған баяндамасында ол бүкіл шетелді қазақ халқының тарихымен таныстырды.

Республикадағы архив мекемелерінде ғылыми-зерттеу және ғылыми- ақпараттық жұмыстарын сапалық жағын көтеру мақсатында аймақтық ғылыми- әдістемелік кеңестер құруды қолға алды. 1975 жылы алғаш рет Целиноград қаласында аймақтық ғылыми-әдістемелік кеңес құрылды. Бұл кеңестің құрамына Орталық, Солтүстік Қазақстан облыстарының мемлекеттік архивтері кірді. Аймақтық ғылыми-әдістемелік кеңестердің пайда болуы Қазақстандағы ғылыми зерттеулердің қалыптасуына және архив ісінің әдістемелерін әзірлеуге елеулі үлес қосты.

Б.Рамазанованың архив басқармасында қызмет атқарған кезеңі атаулы жылдармен тұспа-тұс келді, яғни Қазан революциясына 60 жыл, КСРО-ның құрылғанына 50 жыл, Ұлы Жеңіске 30 жыл, тың және тыңайған жерлерді игерудің 20 жылдығына байланысты архив қорындағы құжаттар негізінде «Фронтовой привет тебе, Казахстан!», «В братским единстве», «Советы и ревкомы в Казахстане», «1971 год в Казахстане» т.б. құжаттар жинақтары жарық көрді [6, 128 б].

1979 жылғы 4 сәуірдегі Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің «Іс жүргізу мен архивтердің мәселелері республикалық байқауын өткізу туралы» өкіміне сәйкес, Б.Р.Рамазанованың жетекшілігімен бірінші рет құжаттармен жұмыс істеуді жолға қою, іс жүргізудің бірыңғай мемлекеттік жүйесін, құжаттардың біріздендірілген жүйесін енгізу және республикадағы ведомстволық архивтердегі құжаттардың сақтау жағдайларын жақсарту бойынша ауқымды іс-шаралар жүзеге асырылды. Осы жылдары іс жүргізу жөніндегі үлгілік нұсқаулықтар, еңбекші-депутаттар, колхоздар мен совхоздардың ауылдық аудандық кеңестерінің атқару комитеттерінің істер номенклатурасы әзірленіп, енгізілді. Осы шаралар мемлекеттік архивтерді толыққанды жинақтауға, іс жүргізудің жай-күйін және мекемелердегі құжаттармен жұмыс жасау мәдениетін жақсартуға ықпал етті [15].

1981 жылы алғашқы рет Бас архив басқармасының ұйымдастыруымен Жоғарғы және орта арнаулы білім министрлігі мен Мелиорация және су шаруашылығы министрлігімен бірлесе отырып, екі мәрте алқалық отырыс өткізілді. Өткізілген алқалық отырысының күн тәртібінде аталған министрліктерде іс жүргізу, құжаттармен жұмыс, министрлікке қарасты мекемелерде құжаттардың архивте сақталуы туралы маңызды мәселелер талқыланды. Бас архив басқармасы тарапынан 18 облыстағы архив мекемелеріне әдістемелік көмектер көрсетіліп, жұмыстары тексерілді. Сонымен қатар, республика көлемінде архивтер жүйесін жетілдірудің іс-шаралары жүзеге асырылды. Мысалы, Алматы қалалық мемлекеттік архиві, Алматы облысы мемлекеттік архивінің Ұзынағаш филиалы құрылды [30, 4-5 бб.].

1971-1975 жылдары мемлекеттік архив қызметкерлері 239 ақпараттық құжаттар дайындаса, ал 1975-1980 жылдар аралығында 449 ақпараттық құжаттар дайындауының өзі Б.Рамазанованың архив саласындағы ұйымдастырушылық қабілеті жоғары, тәжірибесі мол екенін көрсетеді [14, 4 б].

Бижамаал Рамазанқызы жас архившілерге әрайым қолдау көрсетіп, жұмысқа деген жоғары жауапкершілікті сезіндірді, жас мамандардың шығармашылық бастамасына сенімін қатайтып, көтеріп, ынталандыра білді. Оған дәлел мына мәлімет: 1976 жылы Қазақ КСР Бас архив басқармасының ұйымдастыруымен ғылыми жұмыстар байқауы өткізілді. 1977 жылдың наурыз айында байқаудың нәтижесі жарияланып, архив қызметкерлері М.Х. Абилова, Н.И. Байчиков, И.Н. Бухонова, В.И. Демин, С.Е. Черныхтың ғылыми жұмыстары марапатталды. 1975-1980 жылдары Қазақстан архив мекемелерінің қызметкерлері Мәскеу, Ленинград, Киев, Харьков, Рига, Баку қалаларындағы мемлекеттік архивтерінің микрофильм лабораториясы жұмыстарымен жан-жақты танысып, тәжірибе алмасты.

Сонымен, Б.Рамазанованың республикада архив ісін өркендету бағытында атқарған қызметінің мол тәжірибесі жас архившілер үшін үлгі. Қазақ халқының мұрасы - архив қорларындағы құжаттарды келешек ұрпаққа сақтау мәселесіне ерекше назар аударып, оны іс жүзінде асыруда өзінің басқару шеберлігін танытқан қайраткер.

Қорытынды. Кеңестік жүйе жағдайында қоғамдық қайраткер ретінде қалыптасып, қазақ халқының мүддесіне қызмет етіп, парасаттылықпен, іскерлікпен және ұқыптылықпен әрекет жасап, байыпты шешім қабылдап, республикадағы архив ісінің дамуы мен өркендеуіне өзіндік үлес қосқан тұлғалардың бірі – Бижамаал Рамазанқызы Рамазанова болып саналады.

1975-1982 жылдары Қазақ КСР Министрлер жанындағы Бас архив басқармасының басқарған кезінде архив құжаттарын сақтау, пайдалану және архивтерді құжаттармен толықтыру, аса құнды құжаттарды жинақтау, архив мекемелерінің материалдық-техникалық базасын күшейту, іс жүргізу, ведомстволық сақтау ісі сынды кезек күттірмейтін аса маңызды күрделі мәселелерін оңтайлы шешудің тиімді жолдарын іздестіріп, оны жүзеге асыруға ықпал етті.

Бижамаал Рамазанованың пікірінше құжаттық жад барлық уақытта және кез келген елде архив қызметінің басты нысаны. Оның «Архив – халықтың тарихи жадының дерек көзі және еліміздің болашағы» деген қағидасы бүгінгі күнде де өзектілігін және мәнін жоғалтқан жоқ.

Бижамаал Рамазанқызы Рамазанованың Қазақстандағы архив ісі саласындағы атқарған ерен еңбегі және оның өткен өмір жолы жастар үшін үлгі-өнеге болары анық. Оның мемлекеттік, қоғамдық-саяси қызметіне және шығармашылық мұрасына шынайы баға беру Б.Р. Рамазанованың күнделікті өмір сүрген тарихи кезеңнің оқиғалары мен ерекшеліктерін, сол уақытта қалыптасқан интеллектуалды ортаны терең әрі жан-жақты зерттеуге ықпал етері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Рамазанова Б. Ұмытылмас екі сапар: ой толғау. Алма-Ата: Қазақстан, 1965. 67 б.
- 2 Рамазанова Б.Р. Өскекең елдің өркенді қыздары. Алматы: Білім, 1979.
- 3 Рамазанова Б.Р. Елім деп соққан жүректері. Ойтолғау. – Алматы, 2006. 240 б.
- 4 Рамазанова Б. Р. Тарихи кездесулер: естелік. Алматы: Дайк-Пресс, 2018. 399 б.
- 5 Рамазанова Б.Р. 60 лет Советскому архивному делу. Алма-Ата: Общество Знания, 1978. 20 с.
- 6 Рамазанова Б.Р. Некоторые итоги и перспективы развития архивного дела в Казахской ССР // Советские архивы. 1977. №4. 128 с
- 7 Есенәліев М. Топжарған ғұмыр // Егемен Қазақстан. 1997. 17 шілде. 3 б.
- 8 Әбіласан Ә. Өмір жолы өнеге // Алматы ақшамы. 2002. 18 маусым. 3 б.
- 9 Әміренов Х. Бижамаал биігі. Мемлекет, қоғам қайраткері Б. Рамазанова туралы // Жетісу. 2006. 10 маусым. 10 б.
- 10 Сеитова А. Сама Рамазанова // Байтерек. 2007. № 4. С.73-74.
- 11 Баратқызы А. Біздің Бижамаал // Жетісу. 2007. 10 шілде. 3 б.

- 12 Аханбайқызы А. Фибратты ғұмыр иесі // Егемен Қазақстан. 2017.7 тамыз. 4 б.
- 13 Алдабергенқызы Т. Бижамал Рамазанова // Ардагер газеті. 2008. 10 сәуір. 11 б.
- 14 Аққали А. Архив ісінің ардагері // Үшқоңыр. 2017. 1 қыркүйек. №35 (346). 4 б.
- 15 Чупров, 2017 – Чупров В. Жизнь посвященная людям // Огни Алаш. 2017. 26 июня. URL: <https://ognialatai.kz/news/cat-11/327/> (дата обращения: 06.01.2026).
- 16 Умбетов, 2023 – Умбетов С. Личность с особым магнетизмом // Огни Алаш. 2023. 6 октября. URL: <https://ognialatai.kz/news/cat-11/26676/> (дата обращения: 07.01.2026).
- 17 Шаймерденова, 2020 – Шаймерденова М. С судьбой страны свою судьбу сверяя // Казахстанская правда. 2020. 30 июня. URL: <https://kazpravda.kz/n/s-sudboy-strany-svoyu-sudbu-sveryaia/> (дата обращения: 08.01.2026).
- 18 Грибанова, 2021 – Грибанова Е. Мемуары Б. Рамазановой «Исторические встречи»: прочтение архивистом // Ақпараттық-әдістемелік бюллетень. 2021. №1 (31). С.73-83.
- 19 Чиликова, 2024 – Чиликова Е.В. Р. К 100-летию Р. Кошкарбаева: источники о подвиге и награде Героя // Жаңа архив. Научно-методический журнал. 2024.Т.3.№2. С. 142-152.
- 20 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т (жалғасы), 76-іс. 1-2-пп.
- 21 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 2-іс. 10-п
- 22 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 1-іс. 2-п
- 23 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 68-іс. 7-п
- 24 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 3-іс. 7-п
- 25 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 6-іс.
- 26 Архивное строительство в Казахской ССР (1918-1980 гг.). Сборник законодательных и руководящих документов. – Алма-Ата, 1980. – 310 с.
- 27 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 447-іс. 5-п.
- 28 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 132-іс.13-п.
- 29 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 591-іс. 73-п.
- 30 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 45-іс. 1-3-пп.
- 31 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 591-іс.3-п.
- 32 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 433-і. 1-п.
- 33 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 65-іс. 20-п.
- 34 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 451-іс. 9-10-пп.
- 35 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 65-іс. 89-п.
- 36 Государственные учреждения Казахской ССР. Справочник. Органы управления социально-культурным строительством, административно-политические органы и органы правосудия Казахской АССР (1920-1936 гг.) / под ред. Б.Р.Рамазановой, М.Ж.Хасанаева. – Алма-Ата, 1983. – 131 с.
- 37 ҚР Орталық мемлекеттік архиві, 997-қор. 1-т., 66-іс. 122-п.

References

- 1 Ramazanova B. Ūmytylmas eki sapar: oi tolǵau [Two unforgettable trips: contemplation]. Alma-Ata: Qazaqstan, 1965.67 p. (In Kaz.).
- 2 Ramazanova B.R. Ŗskeleñ eldiñ örkendi qyzdary [Prosperous girls of a growing country]. Almaty: Bilim, 1979. (In Kaz.).
- 3 Ramazanova B.R. Elim dep soqqan jürekterı. Oitolǵau ["I don't know," I said. Contemplation] – Almaty, 2006. 240 p. (In Kaz.).
- 4 Ramazanova B.R. Tarihi kezdesuler: estelik [Historical meetings: a memoir]. Almaty: Daik-Pres, 2018. 399 p. (In Kaz.).
- 5 Ramazanova B.R. 60 let Sovetskomu arhivnomu delu [60 years of Soviet archival work]. Alma-Ata: Obschestvo Znaniya, 1978. 20 p. (In Russ.).
- 6 Ramazanova B.R. Nekotoryie itogi i perspektivyi razvitiya arhivnogo dela v Kazahskoy SSR [Some results and prospects of archival business development in the Kazakh SSR] // Sovetskie arhivyi. 1977. №4. 128 p. (In Russ.).
- 7 Esenäliev M. Topjarǵan ğūmyr [A bright life] // Egemen Qazaqstan. 1997.17 şilde. 3 p. (In Kaz.).

- 8 Äbılasan Ä. Ömir joly önege [Life path to example] // *Almaty aqşamı*. 2002. 18 mausym. 3 p. (In Kaz.).
- 9 Ämurenov H. Bijamal biğı. Memleket, qoғam qairatkeri B. Ramazanova turaly [Bijamal Heights. About the state and Public Figure B. Ramazanova] // *Jetisu*. 2006. 10 mausym. 10 p. (In Kaz.).
- 10 Seitova A. Sama Ramazanova [Ramazanova herself] // *Bayterek*. 2007. № 4. P.73-74. (In Russ.).
- 11 Baratqyzy A. Bızdıñ Bijamal [Our Bijamal] // *Jetisu*. 2007. 10 şilde. 3 p. (In Kaz.).
- 12 Ahanbaiqyzy A. Ğibratty ğūmyr iesı [The owner of an instructive life] // *Egemen Qazaqtan*. 2017.7 tamyz. 4 p. (In Kaz.).
- 13 Aldabergenqyzy T. Bijamal Ramazanova [Bijamal Ramazanova] // *Ardager gazeti*. 2008. 10 säuur. 11 p. (In Kaz.).
- 14 Aqqali A. Arhiv ısıñıñ ardageri [Veteran of the archival business] // *Üşqoñyr*. 2017. 1 qyrküiek. №35 (346). 4 p. (In Kaz.).
- 15 Chuprov V. Jizn posvyaschennaya lyudyam [A life dedicated to people] // *Ogni Alatau*. 2017. 26 iyunya. URL: <https://ognialatau.kz/news/cat-11/327/> (дата обращения: 06.01.2026). (In Russ.).
- 16 Umbetov S. Lichnost s osobym magnetizmom [A personality with a special magnetism] // *Ogni Alatau*. 2023. 6 oktyabrya. URL: <https://ognialatau.kz/news/cat-11/26676/> (дата обращения: 07.01.2026). (In Russ.).
- 17 Shaymerdenova M.S. Sudboy strany svoyu sudbu sveryaya // *Kazahstanskaya pravda*. 2020. 30 iyunya URL: <https://kazpravda.kz/n/s-sudboy-strany-svoyu-sudbu-sveryaya/> (дата обращения: 08.01.2026). (In Russ.).
- 18 Griбанова E. Memuaryi B. Ramazanovoy «Istoricheskie vstrechi»: prochtenie arhivistom [B. Ramazanova's memoirs "Historical meetings": reading by an archivist] // *Aқparattyıq-әdistemelik byulleten*. 2021. №1 (31). P.73-83. (In Russ.).
- 19 Chilikova E.V. K 100-letiyu R. Koshkarbaeva: istochniki o podvige i nagrade Geroya [On the 100th anniversary of R. Koshkarbayev: sources about the Hero's feat and award] // *Jaңa arhiv. Nauchno-metodicheskiy jurnal*. 2024.T.3.№2. P. 142-152. (In Russ.).
- 20 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997 (continuation). Description 1. Case 76. P. 1-2.
- 21 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 2. P.10.
- 22 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 1. P.2.
- 23 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 68. P.7.
- 24 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 3. P.7.
- 25 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 6.
- 26 Arhivnoe stroitelstvo v Kazahskoy SSR (1918-1980 gg.). [Archival construction in the Kazakh SSR (1918-1980).] *Sbornik zakonodatelnyih i rukovodyaschih dokumentov*. – Alma-Ata, 1980. – 310 p. (In Russ.).
- 27 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 447. P.5.
- 28 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 132. P.13.
- 29 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 591. P.73.
- 30 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 45. P.1-3.
- 31 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 591. P.3.

32 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 433. P.1.

33 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 65. P.20.

34 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 451. P.9-10.

35 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 65. P.89.

36 Gosudarstvennyie uchrejdeniya Kazahskoy SSR. [State institutions of the Kazakh SSR] Spravochnik. Organyi upravleniya sotsialno-kulturnym stroitelstvom, administrativno-politicheskie organyi i organyi pravosudiya Kazahskoy ASSR (1920-1936 gg.) / pod red. B.R.Ramazanovoy, M.J.Nacanaeva. – Alma-Ata, 1983. – 131 p. (In Russ.).

37 QR Ortaliq memlekettik arkhivi [Central State Archive of the Republic of Kazakhstan]. Fund 997. Description 1. Case 66. P.122.

ӘӘЖ/УДК/ UDC 94(574) (092)
МРНТИ 03.20

<https://doi.org/10.51889/2959-6017.2026.90.3.032>

С. Жұматай^{ID*}, Г.К. Муканова^{ID²}, С.У. Баяхметов^{ID³}

¹ докторант, НС, Филиал Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, Казахстан, Астана, e-mail: kopeev95@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-9667-6205>

² кандидат исторических наук, профессор, ВНС, Филиал Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, Казахстан, Астана, e-mail: gulnar.mukanova1963@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9222-5893>

³ доктор PhD, ВНС, Филиал Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, Казахстан, Астана, e-mail: bayakhmetserik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4527-6900>

КАЗАХИ - ВЫПУСКНИКИ МЕДРЕСЕ БУХАРЫ, ЦЕЛИТЕЛИ КОНЦА XIX - НАЧАЛА XX ВВ. ШАЙМЕРДЕН КОСШЫГУЛОВ

Аннотация

Введение. Изучение истории формирования целительской практики в степных областях Казахстана в новое время актуально в свете выявления новых данных о ее реализаторах, в сравнении с ранее известными фактами. **Цели и задачи.** Реконструировать исторические этапы формирования школы степного казахского целительства в условиях российского владычества в Центральной Азии на примере конкретных лиц, владевших даром целительства. **Материалы и методы.** В ходе исследований были выявлены и подвергнуты критическому анализу нарративные устные источники, архивные материалы и дореволюционные и советские издания, а также другие документы. Методика изучения характеризуется применением классических приемов анализа и синтеза, дедукции и индукции, принципа историзма и др. **Результаты.** Исследование позволило выявить определенную взаимосвязь между учебой казахских подростков в медресе Бухары и – проявлении целительских способностей указанных выпускников в отношении сородичей, по возвращении в родные края. **Выводы.** В имперский